

תשובה בעניין גיוס בחורי ישיבה לצה"ל

שאלה: האם ההלכה מתירה לתלמידים הלומדים לימודי קודש להימנע משרות בצה"ל, או האם היא מחייבת כל אחד לשרת?

תשובה:

1. המצב כיום

במדינת ישראל היום, למרות המצב הבטחוני הקשה, יש אלפי בחורי ישיבה שאינם משרתים כלל בצבא, ומספרם הולך וגדל משנה לשנה. ביניהם כאלה שאינם מכירים במדינה, חוזרים בתשובה, ואחרים שמכירים במדינה אבל רואים עצמם פטורים משרות בצה"ל כל עוד הם לומדים בישיבות. הממשלה מאפשרת הסדר זה ואף תומכת בו באמצעות הקצבות ניכרות לישיבות שבהן לומדים הבחורים הפטורים מגיוס. השאלה היא, האם ההלכה מאפשרת לבחורים אלה פטור מגיוס?

2 . דיון

A . בסיס הלכתי לשרות בצה"ל

I. האחריות לבוא לעזרת העם. המקור הקלאסי המחייב כל יהודי לבוא לעזרת עם ישראל בזמן סכנה הוא בס' במדבר, כאשר שבטים מסוימים מבקשים להשתקע בעבר הירדן, מגיב משה בחריפות: "האחיכם יבואו למלחמה ואתם תשבו פה?!!" (במדבר ל"ב: ו'). הוא מרשה להם לחזור לשם רק אם הם יעברו לפני העם כחלוצים למלחמה. ראה גם דברים ג': י"ח. גם בימי השופטים היתה הנחה ברורה שקיימת אחריות קולקטיבית על כולם כשבטים וכיחידים להילחם בעד העם בעת הצורך (שופטים ה').

ב. מצוות שיתוף במלחמה. לפי ספר דברים כ': א'-ט', היה מובן מאליו שכל אחד מבני ישראל יוצא למלחמה. אבל במקרים מסוימים ניתנה אפשרות לא להתגייס.

יש שני סוגים של אנשים "החוזרים מעורכי המלחמה":

1. אדם הנמצא במצב חדש בחיים ועדיין לא נהנה ממנו, כגון: בניית בית חדש, נטיעת כרם חדש, או נשיאת אשה.

2. האיש הירא.

הנימוקים לשני הסוגים הם שונים:

1. כדי שתהיה לאדם הזדמנות להנות מהמצב החדש. בדברים כ"ד:ה' מפורש שבשנה הראשונה אחרי החתונה האיש אינו יוצא.

2. כדי שהוא לא יגרום לאחרים לפחד גם כן, דבר שיביא לדמורליזציה בעם. חז"ל פרשו שמדובר במי שמפחד שכעונש על חטאיו הוא יפול במלחמה או יגרום לכשלון העם במערכה (סוטה ח':ה').

בכל מקרה, המצבים האלה הם זמניים ואינם מתירים לאיש לא לשרת לאורך כל ימיו. בנוסף לכך, חייבו חז"ל את אלה הפטורים לעזור בעורף. "כל אלו שומעין דברי כהן מערכי מלחמה וחוזרין ומספקין מים ומזון, ומתקנין את הדרכים" (סוטה ח':ב').

חז"ל השתמשו בפסוקים אלה לא רק כדי לפטור אנשים מסוימים מהחובה של שרות צבאי, אלא כדי להדגיש את המחויבות של אנשים כן לשרת. כך הם מוסיפים עניין שאינו מופיע בתורה - שהפטור הזה תופס רק במלחמת הרשות, אבל במלחמת מצווה (או לפי ר' יהודה מלחמת חובה) - "הכל יוצאים, אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה" (סוטה ח':ז'). לכן מקור הלכתי אחד לשרות בצה"ל הוא החובה על כל אחד להתגייס למלחמה כאשר היא מלחמת מגן. יש פרושים שונים לגבי הכוונה של רבי יהודה: "א"ר יוחנן משמעות ביניהן. רבי יהודה היה קורא למלחמת הרשות מלחמת מצווה אבל במלחמת חובה הכל יוצא אפילו חתן מחדרו וכלה מחופתה. אמר רב חסדא מחלוקת ביניהון. רבנין אמרין מלחמת מצווה זו מלחמת דוד, מלחמת חובה זו מלחמת יהושע. ר' יהודה היה קורא

מלחמת רשות כגון אגן דאזלין עליהון. מלחמת חובה כגון דאתיין אינון עלינן" (יר' סוטה ח': י', כ"ג ע"א).¹ אבל ברור לכל הדעות שמלחמת מגן היא חובה על כל אחד, כמו שפסק הרמב"ם: "ואיזו היא מלחמת מצוה זו מלחמת שבעה עממים ומלחמת עמלק ועזרת ישראל מיד צר שבא עליהם" (רמב"ם, הלכות מלכים ה': א').

ג. מצוות פיקוח נפש. מקור נוסף לחיוב של גיוס כללי, מבלי יוצא מן הכלל, הוא הנימוק של פיקוח נפש. המצווה של פיקוח נפש היא מצווה חשובה ביותר הדוחה כמעט כל מצווה חשובה אחרת. פיקוח נפש דוחה שבת, יום כיפור וכל דבר חוץ מרצח, עבודה זרה וגילוי עריות. "אמר ר' יוסי, מנין לפיקוח נפש שדוחה את השבת, שנאמר את שבתתי תשמרו... אין כל דבר עומד בפני פיקוח נפש, חוץ מעבודה זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים." תוספתא שבת ט"ו: ט"ז-י"ז, מהדורת ליברמן עמ' 73-75 (ראה יומא פ"ב ע"א).

לא רק שכל אחד מצווה לקיים מצוות פיקוח נפש, אלא שגם אם ניתן להטיל אותה על גויים, מצווה היהודי לקיימה. אפילו גדול בישראל חייב למלא אותה בכל מקרה. "אין עושין דברים הללו אלא על ידי גדולי ישראל" (יומא פ"ד ע"ב, רמב"ם הלכות שבת ב': ג'). ואפילו ספק נפשות נכלל (תוספתא שבת ט"ו: ט"ו).

כל מי שמכיר את המצב במדינת ישראל היום, מודע לכך ששרות בצה"ל שייך גם למלחמת מגן וגם לפיקוח נפש.

ד. מצוות לא תעמוד על דם רעך. בהלכות רוצח (א': י"ד-ט"ז) מסביר הרמב"ם את המצווה של "לא תעמוד על דם רעך" כמצווה חשובה ש"אע"פ שאין לוקין על לאוין אלו מפני שאין מעשה בהן, חמורים הם שכל המאבד נפש אחת מישראל כאילו אבד כל העולם כולו, וכל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים כל העולם כולו". המצווה הזאת חלה על כל אחד ומחייבת אותו להציל אחרים מאלה הרודפים אותם. יש מחלוקת הפוסקים אם חייב אדם להציל את חברו במקום שהוא עצמו בסכנה (כסף משנה, הלכות רוצח א': י"ד; בית יוסף חושן

משפט סימן תכ"ו; סמ"ע; תשובות הרדב"ז, ח"ג, סוף אלף נ"ב). אבל לא כשמדובר בהצלת רבבות מישראל.

. B על איזה בסיס הלכתי סומכים אלה הרוצים לא לשרת? 2

.I אם טוענים שהם שייכים לקבוצות המוזכרות בתורה, קשה למצוא את הדמיון בין לימוד בישיבה לבין בניית בית וכו' שכולם דברים המוגבלים בזמן, ואם זה עניין של פחד (או במובן הפשט או בעניין חטא), לא שמענו את הטענה הזאת. ובכל מקרה המשנה קובעת בבירור שהפטור תופס אך ורק במצב של מלחמת רשות, ואין ויכוח על כך שמצבנו היום הוא מצב של מלחמת מגן.

.II יש הסומכים על הלכה הנמצאת ברמב"ם בקשר לשבט לוי שהוא מרחיב כדי לכלול "כל איש ואיש מכל באי העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדיל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעובדו... ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם" (הלכות שמיטה י"ג:ג). אבל ההכללה שמי שמקדיש כל זמנו ומרצו לשרת את השם פטור מכל החובות המוטלות על שאר העם - לזה אין שום מקור בתלמוד, וכדאי לציין את הדבר.

מכל מקום, הלכה זו משונה מאד. היא סותרת משנה מפורשת בלי אפילו להתייחס למשנה, והיא בנויה על הסבר של התורה שאינו ברור ומובן מאליו. אפילו אם שבט לוי לא השתתף במלחמה, אין להכליל מכאן שכל המקדיש כל זמנו ומרצו לשרת את השם פטור מכל החובות המוטלות על שאר העם. לזה אין שום מקור בתלמוד. גם הרמב"ם אומר שהאיש הזה מתרחק מהחיים הנורמאליים והרדב"ז מוסיף "ולא ישליך עצמו על הציבור", דבר רחוק מאד מהמציאות של תלמידי ישיבות היום. ההלכה הזאת אינה יכולה לעמוד בתנאים של ישוב יהודי, אלא רק בתנאים דמיוניים. תאורים כאלה יפים למצב של גלות, אבל במצב של חיים עצמאיים ומדינה עצמאית אין לזה מקום.

ההלכה הנ"ל של הרמב"ם דומה לשיטה של ר' שמעון בר יוחאי שהעדיף לימוד תורה על כל דבר אחר, ולא היה מעוניין שאדם יעסוק ביישוב העולם; אבל בתלמוד מטיילים ביקורת קשה על רשב"י ושיטתו.³

קשה להניח שהרמב"ם היה אומר שבמצב של סכנת נפשות מותר לאנשים יראי ה' להתחמק מאחריות להציל נפש יהודי ולהגן על עם ישראל.

ולפי רש"י מובן מאליו שבזמן מלחמה וסכנה עוסקים בתורה אך ורק כאשר אין נלחמים: רש"י: "ועכשיו שהוא לילה היה לכם לעסוק בתורה שהרי אינכם נלחמים בלילה" (מגילה ג' ע"א ד"ה ועכשיו).

.III הסבר נוסף לאי-שרות הוא מה שכתוב במסכת בבא בתרא ז' ע"ב: "רבי יהודה נשיאה רמא דשורא אדרבנן אמר ריש לקיש רבנן לא צריכי נטירותא... אבל כבר אמרו חז"ל: "לא סמכינן אניסא" [=אין סומכים על הנס] (פסחים ס"ד ע"ב). וכמו שכתב הרב יהודה שביב:

"מדן זה ועד פטור ממלחמת מצווה רחוקה הדרך. הם לא צריכים נטירותא אך מצוות המלחמה עליהם אינה כדי לשמר עצמם, אלא כדי לשתף עצמם במצווה היותר נכבדה של הצלת ישראל מיד צר או כיבוש ארץ ישראל... (תחומין א, תש"מ). יש נסיון דומה להסתמך על סוטה י" ע"א: "דרש רבא מפני מה נענש אסא מפני שעשה אנגריא בתלמידי חכמים... אבל על זה כתב המהרש"א: "הכא לאו מלחמת מצווה היה ודו"ק". כלומר, אפילו אם נאמר שת"ח אינו חייב לעסוק באנגריא, בזמן מלחמת מצווה הוא כן חייב.

דומני שהסרוב לשרת נובע פחות מקביעה הלכתית, ויותר מתחושה של אי-שייכות למדינה היהודית. בין יהודים היה מקובל להשתמט משרות במדינות כגון רוסיה וכו' והיו סיבות לכך. אבל היום, אפילו מי שאינו נלהב מהרעיון הציוני חייב להכיר במציאות שרק הצבא מגן, לא על חיי המדינה אלא על חיי כל יהודי ויהודי הנמצא פה.

האם ניתן לדמיין את המצב בארץ ללא צה"ל? מה היה קורה לעם ישראל ללא צה"ל? הלא ברור שלא רק נפש אחת מישראל היתה נכחדת, אלא אלפים ואולי מליונים מבני עמנו היו נשחטים על ידי האויב המחכה להזדמנות כזאת! והלא אמרו חז"ל: כל המקיים נפש אחת מישראל כאילו קיים עולם מלא" (סנהדרין ל"ז ע"א)! והאויב בוודאי לא היה מבחין בין חרדי, דתי וחילוני. במצב כזה, ובמיוחד לאחר השואה, כאשר שליש מהעם היהודי נכחד, אסור להתעלם מן המציאות ולהתחבא בין הכלים. אסור לעמוד מן הצד ולצפות שאחרים יעשו את המלאכה.

3. פסק הלכה

ברור איפוא, שאין לנו אפשרות אחרת אלא לפסוק ששרות בצה"ל הוא חובה על כל אזרחי המדינה ושאין להבדיל בין דתי ללא דתי, בין תלמיד חכם לעם הארץ, בין לומד בישיבה ללומד באוניברסיטה. אדרבא, תלמיד החושב למלא את דרישות הקב"ה והשוואף להיות גדול בישראל נושא באחריות לשמש דוגמא ולהיות בראש המקיימים את המצווה של פיקוח נפש. שרות בצה"ל היום הוא מצווה גדולה הדוחה את כל המצוות האחרות, ומי שאינו מקיימה - עובר על מצוות עשה ועובר גם על מצוות לא תעשה: "לא תעמוד על דם רעד".

הרב ראובן המר

בהסכמת כל חברי הוועד

הערות

1. הלחם משנה לרמב"ם מסביר שלר' יהודה יש ג' סוגים של מלחמה : חובה - מלחמת שבעת העמים, מצוה - למעוטי עכו"ם, רשות - מלחמת דוד. ראה גם אלבק' פרוש למשניות נשים עמ' 390. הרמב"ם פוסק לפי חכמים וכולל מלחמת מגן בתוך ההגדרה של מלחמת מצווה.
2. ראה שמריהו אריאלי, משפט המלחמה, ירושלים תשל"ב, עמ' מד וכו'.
3. "הנהג בהן מנהג דרך ארץ, דברי ר' ישמעאל. רבי שמעון בן יוחאי אומר:
אפשר
אדם חורש בשעת חרישה וזורע בשעת זריעה וקוצר בשעת קצירה ודש בשעת
דישה וזורח בשעת הרוח, תורה מה יהא עליה? אלא בזמן שישראל עושין
רצונו
של מקום - מלאכתן נעשית על ידי אחרים..." (ברכות ל"ה ע"ב).
במכילתא,
בשלת, מהדורת האראוויטץ-רבין עמ' 161, רשב"י אמר: "לא נתנה
התורה
לדרוש אלא לאוכלי המן ושניים להם אוכלי תרומה" רעיון הדומה ל זה
של
הרמב"ם שיש להעדיף חיים שאין בהם צורך לדאוג לפרנסה או לצרכים
של
החיים הנורמאליים. גם בספור רשב"י במערה, מופיעה ביקורת על שיטה
זו.
הוא אומר ש"מניחין חיי עולם ועוסקים בחיי שעה" ולכן הוא הוחזר למערה
(שבת ל"ג ע"ב). ראה גם ירושלמי ברכות ג' ע"ב (פרק א', משנה ה').

e/vol2/gyusmen

